

УДК 339.92.001.76

Л.І. ФЕДУЛОВА, доктор економічних наук, професор,
старший науковий співробітник Інституту економіки і прогнозування НАНУ

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМ У КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Розкрито сутність концепції регіональних інноваційних систем та охарактеризовано еволюцію її формування. Розглянуто особливості регіональної інноваційної політики країн Європейського Союзу в умовах розширення інтеграції та формування мережових утворень. Здійснений аналіз європейського досвіду формування інноваційних систем, особливостей застосування інструментів регіональної політики у сфері інновацій дозволив обґрунтувати положення, що найбільш успішним напрямом розвитку національної інноваційної системи є її формування як сукупності інституціональних регіональних модулів. Здійснено спробу ідентифікувати стан розвитку регіональних інноваційних систем України в частині оцінки процесу формування регіонів знань. Розроблено пропозиції інноваційного розвитку регіонів України з урахуванням принципів сучасної регіональної політики ЄС.

Ключові слова: інноваційна система, регіони знань, інноваційна політика, ЄС.

Постановка проблеми. Довготривалий процес несприйнятливості до нововведень, відрив від світових тенденцій науково-технологічного розвитку України призвели до соціально-економічного й структурно-технологічного відставання. У складному становищі опинилися регіони, особливо ті із них, що не мають конкурентних переваг у вигляді затребуваних ринком ресурсів. І дотепер не вироблені організаційно-економічні механізми реалізації регіональної інноваційної політики, немає адекватної відповіді державних і регіональних органів управління на виклики сучасної економіки, що вимагає підвищення ефективності інноваційного розвитку.

Програмні документи свідчать, що одним із стратегічних орієнтирів держави є зацікавленість у позитивному вирівнюванні економічного стану територій, що входять до її складу, оскільки завдяки цьому перш за все забезпечується політична стабільність. Проте за весь період існування України як держави уряди не завжди мали можливість виділи-

ти на потреби регіонального розвитку необхідні й досить значні фінансові та матеріально-технічні ресурси. Тому постає необхідність у пошуку й реалізації механізмів створення економічних умов і стимулів для поширення та впровадження наукомістких технологій з урахуванням принципу взаємобумовленості розвитку різнорівневих господарських систем, що дозволить забезпечити формування, ефективне використання й розвиток науково-технологічного потенціалу регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що вивчення еволюції розвитку наукових теорій, концепцій, парадигм стосовно інноваційно-технологічного розвитку економіки регіонів (серед яких теорії просторової взаємодії, дифузії інновацій, регіонального зростання, концепція техніко-економічної парадигми, теорія циклів М. Кондратьєва, концепція регіонів навчання та ін.), дозволяє сформулювати наукові підходи до механізмів реалізації економіко-технологічного потенціалу регіонів як

складової національної інноваційної системи та обґрунтувати доцільність їх застосування в українській практиці. При цьому імперативом соціально-економічного розвитку регіонів є технологічний фактор, що відіграє ключову роль при здійсненні модернізації економіки з урахуванням економіко-технологічних параметрів інноваційного потенціалу та викликів зовнішнього конкурентного середовища в умовах активізації інтеграційних процесів з країнами ЄС.

Практика успішних економік світу показує, що найбільш результативний процес інноваційного розвитку відбувається в рамках створення та функціонування інноваційної системи. У вітчизняній і закордонній літературі використовуються поняття регіональної інноваційної системи (РІС), але на цей час не існує єдиного визначення, що враховує всі аспекти зазначеної системи. Зокрема, РІС згідно з підходом стосовно сутності національної інноваційної системи визначає інновацію як кумулятивний і нелінійний системний процес. Це впливає з формальних і неформальних взаємодій між різними суб'єктами екосистеми. При цьому компанії є основними носіями технологічного знання та ноу-хау а також первинними агентами у пошуках інновацій. Проте інноваційна діяльність цієї системи (місцевої, регіональної або національної) також залежить від виконання іншими суб'єктами (наприклад, університетами і дослідними центрами) рамкових умов (зокрема норм і правил). Крім того, інтенсивність і якість взаємодії цих суб'єктів є ключовим чинником, що визначає продуктивність системи.

Дослідження показують, що саме поняття РІС було введено в політичних дебатах наприкінці 1990-х рр. як регіональну інтерпретацію національних інноваційних систем (НІС). Так, на думку англійського економіста, професора університету Уельсу Ф. Кука, регіональні інноваційні системи складаються із взаємодіючих центрів генерації нових знань та підсистем, що їх використовують, пов'язаних із глобальними, національними й іншими

регіональними системами з метою комерціалізації нових знань [1]. Загалом зарубіжна література з питань РІС зосереджена на регіональному розмаїтті з точки зору спеціалізації виробничих структур та акцентує увагу на щільності міжрегіональних інституційних відносин як ключової характеристики кожної системи.

З цих позицій, виникає потреба виробити методичні підходи до ідентифікації складових та визначення особливостей регіональних інноваційних систем у контексті європейських принципів регіональної політики.

Метою цієї статті є розкрити сутність регіональних інноваційних систем та охарактеризувати їх складові на прикладі регіонів України з урахуванням принципів сучасної регіональної політики ЄС.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна політика регіонів має багату історію в країнах Європи й показує цікаву еволюцію, особливо з середини 1980-х рр. Деякі інноваційні політики зазнали змін залежно від конкретних регіональних умов, в яких вони були здійснені. Загалом особливість політик регіональних суб'єктів господарювання обумовлена ставленням до інновацій та інноваційного процесу.

Поява на початку ХХІ ст. нових технологій, глобалізація, консолідація бюджетів привели до того, що роль регіонів у здійсненні економічної діяльності істотно зростає. Зокрема, для країн ЄС характерне тривірневе формування інноваційної політики, що включає регіональний і національний компоненти, а також наднаціональний компонент, що поєднує всі країни Євросоюзу. У контексті формування інноваційної економіки регіональний компонент усе більшою мірою набуває структурного, а не перерозподільного характеру. Урядам належить пріоритет у галузі фундаментальних досліджень, підготовки кадрів, у тому числі для сфери досліджень і розробок, а регіони все більшою мірою втілюють у життя політику поширення інновацій.

Прикладом стабілізуючого впливу ЄС на інноваційний розвиток окремих територій є діяльність регіональної мережі центрів поширення інновацій (Innovation Relay Centers – IRC). Такі центри виступають у статусі незалежних консультативних організацій у сфері технологій і бізнесу. Вони одержують допомогу від Єврокомісії з питань підприємництва й сприяють інноваційному бізнесу в таких напрямках, як трансфер технологій, комерціалізація результатів НДДКР, захист права об'єктів інтелектуальної власності, розвиток адаптаційних можливостей компаній до нової технології (добір партнерів); здійснення транснаціональних інноваційних ініціатив, поширення інформації про інноваційну політику Євросоюзу. Як інший приклад реалізації регіональної інноваційної політики можна навести розробку й реалізацію п'ятирічних рамкових програм ЄС в галузі НДДКР, що передбачують розвиток регіонального інноваційного співробітництва, зокрема, через систему інтегрованих проектів та програму створення мережі європейського дослідного простору (European Research Area – ERA).

Відмінність сучасного підходу до розвитку інновацій та інноваційних процесів полягає в тому, що інновації в системі економіки знань базуються не стільки на нових комбінаціях ресурсів і винаходах, як це було в епоху індустріальної економіки, скільки на ефективному використанні інформаційного потоку знань, отриманих у результаті прогресу науки й технологій. Головною особливістю постіндустріального типу відтворення є так званий екстернальний ефект або розвиток сильних позитивних зворотних зв'язків процесу виробництва знань. Тому адекватне регулювання каналів поширення інформації в сучасному суспільстві є ключем до підвищення темпів соціально-економічного й культурного розвитку суспільства в цілому [2]. Сьогодні три основні тенденції змінюють інновації і змушують регіони взяти на себе більш активну роль: а) збільшення впливу глобалізації; б), зростаючий попит на інновації для вирішен-

ня соціальних та екологічних проблем; в) зростаюче значення мереж для інновацій.

Згідно з дослідженнями Європейської комісії (ЄК) ООН [3] різні типи регіональних інноваційних систем можуть співіснувати у межах однієї країни, в тому числі інформаційні центри, промислові зони виробництва, розвиток яких не обумовлений впливом науки і технологій (S&T – science and technology). Сьогодні нові регіони з розвинутих країн і країн так званого наздоганяючого розвитку стають ключовими гравцями, перебудовуючи географічну карту інновацій. Крім технологічного лідерства, існує кілька продуктивних систем, які впливають на додану вартість – інвестиції в нетехнологічні інновації, талант і творчість.

Окрім того, досвід країн Європейського Союзу підтверджує характерну тенденцію формування інноваційної системи ЄС як сукупності регіональних інноваційних систем, координація роботи над створенням яких здійснюється наднаціональною й національною владою. Взаємодія між регіональною і національною політикою у сфері інновацій та регіонального розвитку має на меті вплив на динаміку інновацій на конкретній території. Регіональна інноваційна політика все частіше стикається з певними вимогами, щоб довести свою ефективність. Так, на думку експертів [3], Австрія, Бельгія, Німеччина, Іспанія, Швейцарія є прикладами країн, де регіони отримали широку автономію, яку вони можуть використовувати для реалізації інноваційної політики на субнаціональному рівні. З іншого боку, в невеликих регіонах або централізованих країнах, таких як Греція, Португалія передача влади не відіграє значної ролі в просуванні інновацій у своїх регіонах.

Політичні аспекти побудови РІС пов'язані з низкою основних проблем. По-перше, з необхідністю збереження цілісності, запобігання сепаратизму й перетворення країни в конфедерацію. По-друге, з наявністю фактичної соціально-економічної асиметричності суб'єктів країни. Економічні аспекти побудови РІС також носять різ-

номанітний характер. Тут варто виділити значну диференціацію суб'єктів за рівнем соціально-економічного розвитку, що приводить до «закриття» адміністративних кордонів, міграції населення, відтоку фахівців тощо.

З точки зору політичної прийнятності заслуговує на увагу наведена відмінність між традиційними, новими і експериментальними інструментами інноваційної політики (табл. 1).

Традиційними інструментами є ті, які зазвичай розглядаються як важелі для підтримки інновацій. Нові інструменти включають в себе нові форми підтримки інновацій, впроваджені нещодавно в деяких європейських регіонах, і які відповідають прагненню випробувати нові види політики підтримки (наприклад, інноваційні ваучери, керовані користувачем інноваційні програми тощо). Експериментальні інструменти, які застосовуються деякими урядами, поки що не є достатньо обґрунтованими, а їхня реалізація не є загальноприйнятною.

Дослідження, проведені в рамках проектів «Регіональні інноваційні системи» і «Європейське регіональне інноваційне дослідження» (ERIS – European Regional Innovation Survey), показали, що: 1) підприємства малого й середнього бізнесу (МСБ) на відміну від великих компаній покладаються, насамперед, на регіональні мережі; 2) підтримка й допомога в просуванні з боку регіональної влади інноваційних процесів є суттєвою, але не достатньою умовою для розвитку регіональних інноваційних систем; 3) МСБ приділяють більше уваги внутрішнім зв'язкам, ніж встановленню партнерських відносин з дослідними організаціями; 4) організації, що виконують допоміжну функцію, такі як технологічні центри, центри трансферу технологій відіграють меншу роль, ніж очікувалося [4].

Загалом аналіз європейського досвіду формування інноваційних систем, особливостей макроекономічного розвитку окремих країн, результатів державної й регіональної політики у сфері інновацій

Таблиця 1

Інструменти регіональної інноваційної політики: таксономія

Тип інструментів	Генерація знань	Дифузія знань	Використання знань
Традиційні інструменти	Технологічні фонди, R&D стимули/підтримка/гранти. Підтримка науково-дослідних і технологічних центрів. Підтримка розвитку інфраструктури. Людський капітал для S&T	Наукові парки. Передача технології, підрозділів і програм технологічним брокерам. Мобільність залучення талантів, нагороди за інновації	Інкубатори. Підтримка початківців. Інноваційні послуги (підтримка бізнесу і коучинг). Навчання та підвищення обізнаності в інноваціях
Нові інструменти	Державно-приватне співробітництво в інноваціях. Дослідні мережі/сектори	Інноваційні ваучери. Сертифікація/акредитація	Промислові гіганти. Підтримка творчості та таланту. Інноваційний бенчмаркетинг
Конкурентоспроможні сектори Центри компетенцій Нове покоління наукових і технологічних парків та кластерів Венчурний капітал Гарантовані схеми для фінансування інновацій			
Експериментальні інструменти	Транскордонні науково-дослідні центри	Вільні відкриті ринки знань	Регіональна промислова політика. Інноваційно-орієнтовані державні закупівлі

Джерело: Innovation Policy and Regions: Policy Spaces, Strategies and Challenges, Regional Development Working Papers, OECD Publishing, Paris.

та інших факторів, дозволяє констатувати, що найбільш успішним напрямом розвитку національної інноваційної системи є її формування як сукупності інституціональних регіональних інноваційних систем.

Створення умов для формування потреб у товарах і послугах новітнього технологічного укладу – одне із завдань НІС та її регіональних підсистем. При цьому стартові й забезпечуючі механізми НІС передбачають державну участь у питаннях розробки інноваційної стратегії, організаційної й інституціональної розбудови НІС та регіональних складових, фінансових механізмів підтримки й стимулювання інновацій та ін.

Досвід показує, що політика вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів характерна для епохи первинної індустріалізації і розрахована на розміщення в регіонах основних фондів, призначених для випуску типової масової продукції й концентрації робочої сили, була замінена на політику вирівнювання наслідків відкриття внутрішнього ринку. В Україні ж бюджетне вирівнювання відсталих в адаптації до ринкових умов регіонів поки не привело до очікуваних результатів. Для управління регіональним розвитком в Україні в цілому й до цього часу використовується обмежений набір інструментів, що зводиться в основному до бюджетних трансфертів і державних цільових програм.

Серед факторів, що спричиняють проблеми в сучасних українських умовах, є невизначеність стратегічних пріоритетів регіонального розвитку (аналіз показує, що усі стратегії соціально-економічного розвитку регіонів розроблені «під копірку» й не вміщують особливості стратегічного аналізу кожної окремої території), неготовність регіонів повною мірою використовувати можливості геополітичного розташування та поширення процесу транснаціоналізації на регіональному рівні. Зазначене спричиняє появу стратегічних та тактичних прорахунків регіонального розвитку України, й головне – гальмування процесу залучення величезного

виробничого та інтелектуального потенціалу до забезпечення конкурентоспроможності країни та формування якісних факторів економічного зростання.

Практично всі регіони України зіштовхуються з одними й тими самими труднощами, найпоширеніші з яких – низький рівень доходів населення, периферійне географічне місце розташування порівняно з економічним центром країни й переважно сировинна економіка. Вирішення цих проблем майже в кожному регіоні вбачається у розвитку регіонального виробництва, що сьогодні навряд чи можливе без інновацій. Проте важливо розуміти, що інновації – це не лише нова наукова ідея, а продукт, за допомогою якого можна налагодити успішне виробництво, тобто комерціалізувати цей продукт. Інновації – не мета, а засоби конкурентоспроможності виробництва.

На практиці конкурентоспроможними сьогодні можуть вважати себе ті регіони, у яких є достатні виробничі потужності, налагоджене високотехнологічне виробництво, недорога й при цьому кваліфікована робоча сила й дешеві ресурси. Проте на цей момент у більшості регіонів країни спостерігається саме дефіцит тих або інших ресурсів, і підприємства витрачають всі свої організаційні й фінансові «сили» на боротьбу за дуже обмежений інвестиційний ресурс.

Сьогодні для українських регіонів характерною є така ситуація: по-перше, повсюдне поліпшення інституційного середовища в регіонах малоімовірно, влада регіонів майже не має стимулів до цього й продовжує сподіватися на державну підтримку або штучні інституціональні переваги у вигляді особливих зон та інших режимів; по-друге, численні приклади показують, що роль інститутів як стимулів розвитку поки ще другорядна, більш значущими залишаються переваги ресурсозабезпеченості, вигідного географічного положення й агломераційний ефект, політика, що поліпшує інвестиційне середовище для всіх форм бізнесу лише формується. У цьому контексті регіони будуть прагнути поліпшувати інститути тільки за

наявності найважливішої умови – реальної конкуренції за інвестиції й людський капітал, в той же час реальна конкуренція регіонів може виникнути тільки при децентралізації ресурсів і повноважень.

Здійснені нами дослідження дозволили визначити такі обмеження, що стримують формування сучасних регіональних інноваційних систем в Україні: компетенції, необхідні для розбудови економіки знань, обмежені й скорочуються: скорочення винахідницької активності в регіонах через відсутність державної політики у сфері управління інтелектуальною власністю; низький рівень прямих іноземних інвестицій обмежує перспективи поширення технологій; підприємства з іноземною участю є основним офіційним каналом передачі технологій; регіони демонструють наявність підприємницького потенціалу, але його результативне використання вимагає подальшого вдосконалення бізнес-середовища, тому що існування системних бар'єрів суттєво обмежує рівень інноваційної активності; хоча обробна промисловість відіграє важливу роль в економічній системі більшості регіонів, у ній домінують традиційні сектори з обмеженими можливостями для швидких оригінальних інновацій; нестача фінансування й високий рівень конкуренції, що характерне для більшості державних підприємств, керівники яких не завжди правильно розуміють, у які напрями на ринку їм варто інвестувати і як здійснювати модернізацію свого бізнесу [5]. Зазначені бар'єри не лише стримують інноваційний розвиток, але й суттєво впливають на якість життя населення регіонів.

Для виявлення співвідношення між наявним знаннєвим ресурсом (потенціалом розвитку економіки знань регіонів) та рівнем якості життя регіонів України нами було здійснено відповідні аналітичні розрахунки. Слід зазначити, що методика визначення регіонів знань нами вже була розроблена й апробована у 2007 р. [6], тому тут лише продовжено розрахунки.

На першому етапі було побудовано матрицю за такими групами показни-

ків офіційної статистики [7], як наукова діяльність (8 показників), освіта (6 показників), інноваційна активність (5 показників) та здійснено рейтингову оцінку наукового, освітнього потенціалу та інноваційної активності регіонів у 2011 р. Далі здійснювалась інтеграційна оцінка та групування регіонів (табл. 2). Як бачимо, дуже високий науковий, освітній потенціал та інноваційну активність має лише м. Київ, далі за лідером іде Харківська область в частині наукового потенціалу та на рівні зі столицею за інноваційною активністю. До групи лідерів за високим рівнем інноваційної активності входить і Запорізька обл. Ця активність спричинена такими показниками, як кількість підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, кількість освоєних нових технологічних процесів, кількість освоєних нових видів продукції, машин, устаткування.

Загалом конфігурація діаграми (рис. 1) показує, що Україна має диференційований знаннєвий ресурс за просторовим розвитком: дуже високий – центр (м. Київ), низький потенціал – майже вся решта регіонів (рис. 1), до того ж у 2011 р. порівняно з 2007 р. цих регіонів стало на 2 більше. У м. Києві знаходиться більше третини загальноукраїнської кількості працівників наукових організацій, а в 2010 р. цей показник складав 40,2%.

Порівняння динаміки показників здійсненої нами рейтингової оцінки якості життя регіонів України у 2011 р. порівняно з 2007 р. (рис. 2) показує, що лідером за індексом якості життя залишається м. Київ (дуже високий); дещо зросли показники в Київській, Івано-Франківській, Львівській, Запорізькій обл., АРК та ін. Проте загалом маємо різку диференціацію якості життя населення України: м. Київ та решта (рис. 2) регіонів України.

Основний кластер регіонів за поєднанням двох індексів знаходиться в межах градації «середня – низька», що вказує на взаємозв'язок між знаннєвим ресурсом та якістю життя населення регіонів. Такий стан, на нашу думку, обумовлений відсутністю дійової як загальноекономіч-

Таблиця 2

Групування регіонів України за складовими загального рейтингу економіки знань у 2011 р.

Науковий потенціал		
Значення рейтингу, R_j	Рівень наукового потенціалу	Регіони
$0,600 \leq R_j < 0,800$	Дуже високий	м. Київ
$0,500 \leq R_j < 0,600$	Високий	Харківська область
$0,300 \leq R_j < 0,500$	Середній	Дніпропетровська, Донецька, Львівська області
$0,070 \leq R_j < 0,300$	Низький	Миколаївська, м. Севастополь, Запорізька, Одеська, Івано-Франківська, Київська, Волинська, Луганська, Кіровоградська, Херсонська, Полтавська, Хмельницька, Чернівецька, Сумська, Вінницька, Чернігівська, АРК, Житомирська, Рівненська, Черкаська, Закарпатська, Тернопільська області
Освітній потенціал		
Значення рейтингу, R_j	Рівень освітнього потенціалу	Регіон
$0,600 \leq R_j < 0,800$	Дуже високий	м. Київ
$0,500 \leq R_j < 0,600$	Високий	—
$0,300 \leq R_j < 0,500$	Середній	Сумська, Львівська, Хмельницька, Волинська, Миколаївська, Тернопільська, Рівненська, Дніпропетровська, Чернівецька, Харківська, Житомирська, Запорізька, Вінницька, Полтавська області
$0,070 \leq R_j < 0,300$	Низький	Херсонська, Черкаська, Одеська, Закарпатська, Кіровоградська, Київська, Донецька, Луганська області, м. Севастополь, Івано-Франківська, Чернігівська області, АРК
Рівень інноваційної активності		
Значення рейтингу, R_j	Рівень інноваційного потенціалу	Регіон
$0,600 \leq R_j < 0,800$	Дуже високий	м. Київ, Харківська область
$0,500 \leq R_j < 0,600$	Високий	Запорізька область
$0,300 \leq R_j < 0,500$	Середній	—
$0,070 \leq R_j < 0,300$	Низький	Івано-Франківська, Полтавська, Донецька, Сумська, Львівська, Хмельницька, Миколаївська, Луганська, Херсонська, Тернопільська, Одеська, Дніпропетровська, Черкаська, АРК, Житомирська, Кіровоградська, Закарпатська, Вінницька, Чернівецька, Київська, Чернігівська, Волинська, Рівненська області, м. Севастополь

Джерело: складено автором на основі розрахунків за даними офіційної статистики.

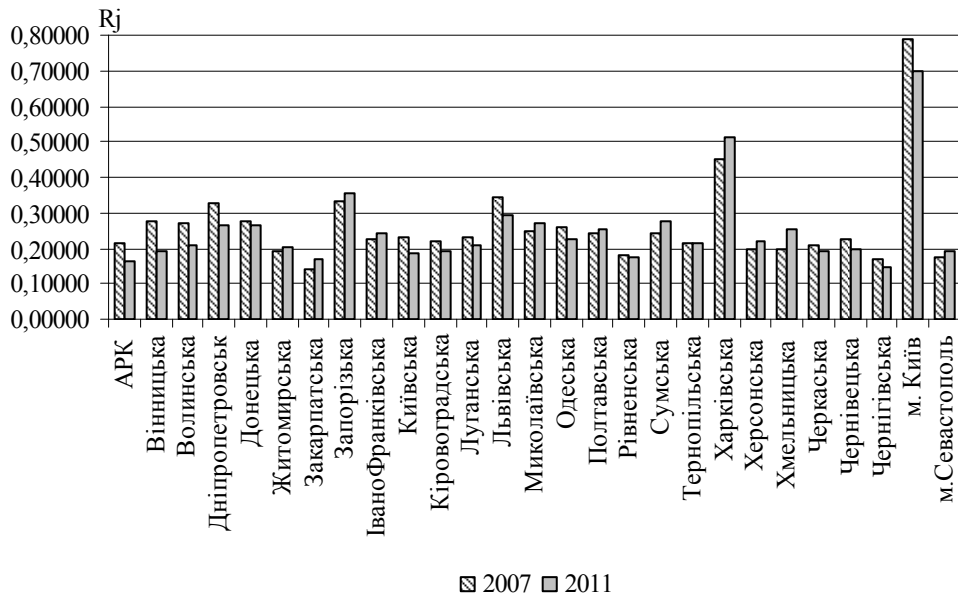

Рис. 1. Динаміка рейтингу економіки знань регіонів України

Джерело: розраховано і складено автором за даними: Наукова та інноваційна діяльність у 2011 році / Статистичний збірник. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012.

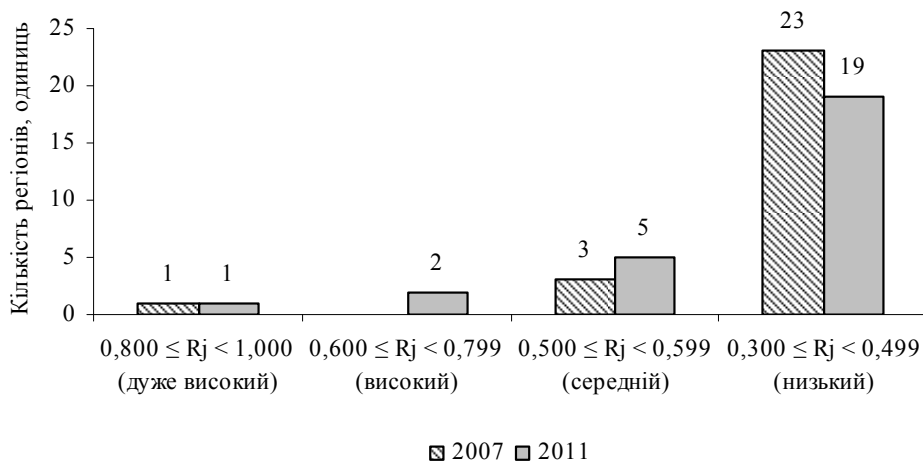

Рис. 2. Гістограма групування регіонів України за індексом якості життя у 2007 та 2011 р.

Джерело: розраховано та складено автором.

ної, так і соціальної політики держави та відстороненням органів регіональної влади від координації інноваційних процесів на відповідних територіях. Результуючою оцінкою зазначеного вище твердження слід вважати низький рівень наукоємності ВРП усіх регіонів України, хоч деякі з них вирізняються на загальному фоні, в основному – це ті регіони, що мають розвинену промисловість, яка вимагає відповідних технологічних знань та інновацій.

Серед факторів, що гальмують розвиток процесів комерціалізації наукових результатів, недосконала нормативно-правова база; недостатня підтримка та відсутнє стимулювання інноваційної діяльності державою, що призвело до скорочення підприємств, які займаються інноваційною діяльністю; скорочення науково-кадрового потенціалу, що вплинуло на кількість і якість наукових розробок; низька винахідницька активність у галузях національної економіки; низький рівень капіталізації прав на об'єкти промислової власності у складі нематеріальних активів на балансах підприємств як у регіонах, так і країни в цілому.

У той же час європейський досвід управління процесом комерціалізації наукових розробок на регіональному рівні свідчить, що нормативно-правове забезпечення спрямоване на створення сприятливого клімату для здійснення науково-дослідних робіт та їх комерціалізації; у країнах розроблені й реалізуються потужні державні програми, які спрямовані на розвиток інфраструктури комерціалізації технологій, вибору стратегії започаткування і розвитку власного бізнесу, формування стратегічного партнерства, захисту прав інтелектуальної власності, маркетингу, ліцензування, венчурного фінансування та інвестування компаній, що тільки починають свою діяльність, тощо; створення мережі центрів для забезпечення процесу комерціалізації результатів наукової діяльності, які відіграють ключову роль у наданні допомоги новоствореним підприємствам, а також навчання і підготовки кадрів, що допомагає компаніям впроваджувати кра-

щий досвід і нові технології у своїй бізнес-процесі.

Як відомо, характерною особливістю сучасної економіки є її мережева форма функціонування. Дослідження показали, що на території України на цей момент створено ряд мереж та їх окремих компонентів: мережі трансферу технологій і комерціалізації інновацій, які орієнтовані на сприяння комерціалізації технологій й об'єднують здебільшого відповідні центри при університетах, наукових установах та державних організаціях та мережі центрів регіонального інноваційного розвитку, функції яких орієнтовані на регіональний рівень, а перелік напрямів їх діяльності значно ширший; формальна кількість мереж та їх компонентів є достатньою для цього етапу економічного та технологічного розвитку економіки України, але фактична результативність діяльності низька; навіть у провідних регіонах фактична розбудова більшості мережевих компонентів перебуває на початковому етапі, недостатньо реалізований потенціал університетів, не здійснюється робота з потенційними учасниками мереж, наявні компоненти не інтегровані навіть в загальноукраїнські мережеві структури.

Для оцінки якості й адекватності інституційного середовища регіональних екосистем було ідентифіковано регіональні інститути розвитку як організаційно-економічні структури, що сприяють розподілу ресурсів на користь проектів реалізації потенціалу економічного зростання, та встановлено, що структура інститутів розвитку дуже вузька, а ознайомлення з їх організаційними документами свідчить, що до інноваційного розвитку регіонів вони мають опосередковане відношення; у деяких регіонах, що обрали інноваційний шлях розвитку, формується нова (європейська) модель координаційного сценарію, спрямованого на створення ефективних форматів взаємодії між партнерами по розвитку в рамках соціально-економічної політики, яка діє на принципах державно-приватного партнерства.

Таким чином, розвиток національної інноваційної системи повинен здійснюватися на базі регіональних складових (модулів), що вимагає державного втручання в регіональний розвиток, зокрема, необхідним вбачається: визначення параметрів державної підтримки регіональних програм створення інноваційних систем і, насамперед, розвиток виробничо-технологічної інфраструктури інноваційної діяльності – технопарків, інноваційно-технологічних центрів, бізнес-інкубаторів, особливих економічних зон; визначення місць розміщення в регіонах вищих навчальних закладів, що виконують функцію дослідних університетів, які проводять фундаментальні дослідження на пріоритетних для держави напрямках розвитку науки й технологій та забезпечують інтеграцію наукової й освітньої діяльності; стратегічним документом у цьому напрямі повинна бути інноваційна стратегія конкретного регіону.

До числа найважливіших напрямів удосконалювання механізму інноваційної політики в регіоні мають бути віднесені: проектування й розвиток регіональної науково-інноваційної інфраструктури; розмежування повноважень у сфері науково-інноваційного розвитку між центром, регіонами, муніципальними утвореннями, господарюючими суб'єктами регіону та їхніми асоціаціями; удосконалення фінансування науково-інноваційного розвитку; організація інноваційного процесу в регіоні на проектній основі; організація маркетингового супроводу інноваційних програм і проектів.

В умовах жорсткого зовнішнього середовища за прикладами успішних практик ЄС необхідно вирішувати завдання щодо усунення загальних бар'єрів у процесі міжрегіонального співробітництва. Важливою складовою регіональної інноваційної політики в умовах постіндустріального розвитку мають стати заходи щодо вирішення зовнішньоекономічних інтеграційних проблем, у першу чергу, пов'язаних зі значним зростанням глобальної і регіональної конкуренції. На цих принципах необхідно застосовувати

комплексний інтегральний підхід до забезпечення прогресивних технологічних змін у регіоні, коли об'єктом управління виступає не окремий вид чи результат інноваційної технології, а регіональна інноваційна система, яка охоплює всі процеси інноваційного циклу одночасно з наданням особливого значення критерію підвищення конкурентоспроможності регіону як кінцевого результату регіональної інноваційної політики.

У цьому контексті необхідне застосування додаткових інструментів для досягнення цілей щодо створення знання, їх розповсюдження і використання, поєднання традиційних інструментів (таких, як підтримка людського капіталу і навичок), та інструментів, що формуються (наприклад, нові покоління наукових парків) або експериментальних інструментів (наприклад, державні закупівлі). Ефективність такої політики слід оцінювати через системну взаємодію цих різних інструментів разом узятих.

Проведення системної й внутрішньої погодженої політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки має виходити з таких стратегічних орієнтирів: посилення ролі й дієздатності держави в управлінні економікою; наближення України до принципів ЄС щодо конкурентоспроможності; дотримання принципу партнерства держави, бізнесу й громадянського суспільства; створення конкурентного середовища; забезпечення відповідного макроекономічного управління й стабільної економічної політики; акумулювання й мобілізація інвестиційних ресурсів для інноваційного відтворення й науково-технологічного розвитку національної економіки; реалізація активної політики держави з метою посилення конкурентоспроможності підприємств, стимулювання поширення технологій і відкриття можливостей для зовнішньої торгівлі високотехнологічними товарами і послугами.

Напрямами ефективної державної політики модернізації економіко-технологічного потенціалу регіонів з позиції диференційованого підходу у формуванні

відповідної інституційної моделі державної підтримки економіко-технологічного розвитку мають бути: державна фінансова підтримка інноваційної діяльності високотехнологічних виробництв; фінансування державних та регіональних програм економічного розвитку, в структурі яких виокремлюються пріоритетні інвестиційні проекти; інвестування в інноваційну діяльність державних підприємств пріоритетних технологічних галузей (авіабудування та виробництво космічних апаратів, підприємства ОПК тощо); фінансування фундаментальних досліджень та науково-технологічних робіт наукової сфери, у тому числі проривних розробок університетської науки.

Висновки. В умовах інституційних змін системи господарювання, перенесення центра уваги на інноваційний розвиток регіонів України стає актуальним завданням на шляху забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в цілому. У цьому контексті головною метою інноваційної політики регіону є створення системи, що забезпечує ефективну взаємодію державних органів управління з підприємствами й організаціями інноваційної сфери для використання досягнень науки й технологій в інтересах соціально-економічного розвитку території, а також формування умов для підвищення технологічного рівня й конкурентоспроможності промислового виробництва та забезпечення на цій основі стійкого зростання продуктивності праці в матеріальній сфері регіональної економіки. Заходами реалізації зазначеної політики виступають програми забезпечення потенціалу пріоритетних для регіону виробництв за допомогою залучення приватних інституційних інвесторів до реалізації інновацій; формування режиму економічного стимулювання інноваційної діяльності. Таким чином, мова йде про створення сучасної регіональної інноваційної системи.

Розбудова регіональних субмодулів національної інноваційної системи повинна стати стратегічним напрямом модернізації промисловості (відновлення, ліквідація технологічної відсталості),

виходом на сучасний, порівнянний з передовими європейськими країнами рівень розвитку. Йдеться, по-перше, про освоєння виробництва продукції сучасного технологічного рівня у масштабах, що дозволяють підприємствам зайняти гідні позиції на світових ринках. По-друге, це відновлення виробничого апарату, заміна застарілого обладнання і технологій на сучасні, більш продуктивні. По-третє, це входження в новітні світові інноваційні процеси, повна інтеграція у світову економіку, якнайшвидше використання всіх важливих нововведень, у тому числі новинок у галузі організації та управління. По-четверте, це перепідготовка, перекваліфікація або заміна кадрів, перенавчання й перевиховання людей, засвоєння іншого способу мислення, що відповідає вимогам часу. Можливості оволодіння новими професіями, масове поширення нових знань і цінностей сьогодні вкрай необхідні суспільству. По-п'яте, це здійснення структурних зрушень в економіці, формування виробничої структури, що відповідає критеріям розвиненої індустріальної країни, підвищення частки продуктів із високою доданою вартістю, відхід від сировинної орієнтації експорту.

Список використаних джерел

1. Ph. Cooke, M. Heidenreich, H.-J. Braczyk. Regional Innovation Systems: the Role of Governance in a Globalized World. London; New York: Routledge, 2004.
2. Ратнер С.В. Методологические проблемы развития конкурентоспособных научно-инновационных сетей: организационно-экономическое и инструментальное обеспечение / С.В. Ратнер. – Ростов-н/Д: Издательство ЮНЦ РАН, 2009.
3. OECD Reviews of Regional Innovation: Regions and Innovation Policy. – Publications on Regional Development, 2011. – 315 p.
4. The Integration of Science and Technology Systems of the Central Asian republics into the Western World. Amsterdam: IOS Press; Tokyo: Ohmsha, 2003.

5. Регіональні інноваційні системи: ідентифікація, оцінка, інститути та інструменти розвитку / науково-аналітична доповідь; за ред. Л.І. Федулової. – К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2012. – 157 с.

6. Федулова Л. Механізми формування регіонів знань / Л. Федуло-

ва, Т. Корнеева // Інновації. – Росія. – 2010. – № 6. – С. 108–119.

7. Наукова та інноваційна діяльність у 2011 році / Статистичний збірник. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012.

Раскрыта сущность концепции региональных инновационных систем и охарактеризована эволюция ее формирования. Рассмотрены особенности региональной инновационной политики стран Европейского Союза в условиях расширения интеграции и формирования сетевых образований. Проведенный анализ европейского опыта формирования инновационных систем, особенностей применения инструментов региональной политики в сфере инноваций, позволил обосновать положение, что наиболее успешным направлением развития национальной инновационной системы является ее формирование как совокупности институциональных региональных модулей. Осуществлена попытка идентифицировать состояние развития региональных инновационных систем Украины в части оценки процесса формирования регионов знаний. Разработаны предложения инновационного развития регионов Украины с учетом принципов современной региональной политики ЕС.

Ключевые слова: инновационная система, регионы знаний, инновационная политика, ЕС.

Discloses the essence of the concept of regional innovation systems and is characterized by the evolution of its formation. The features of the regional innovation policy of the European Union in the context of a larger integration and formation of network structures are observed. The analysis of the European experience in building innovative systems, especially the use of instruments of regional policy in the field of innovation, allowed to justify the position that the most successful line of development of the national innovation system is its formation as a set of institutional regional modules. An attempt to identify the state of development of regional innovation systems of Ukraine regarding assessment of the formation of regions of knowledge is realized. Proposals innovative development of regions of Ukraine with regard to the principles of modern regional policy of the EU is prepared.

Key words: innovation system, regions of knowledge, innovation policy, the EU.

Одержано 24.01.2014.